

Ewa Paczoska
Mateusz Chmurski

Słowo od redaktorów

Proponując jako temat tego numeru modernizm(y) w Europie Środkowo-Wschodniej, chcieliśmy zachęcić do refleksji nad fenomenem nowoczesności jako kulturowym doświadczeniem o charakterze lokalnym. Materiały, które udało się tu zgromadzić, grupują się w trzech głównych działach. W pierwszym z nich zamieściliśmy teksty literackie z początku XX wieku, słabo bądź zupełnie dotąd nieznanne (dotyczy to także opowiadania w języku polskim!), oraz listy pisane przez Kazimierza Tetmajera i Zenona Przesmyckiego do wiedeńskiego mecenasa młodopolskich artystów Henryka Monata.

Dział II, zatytułowany *Inspiracje*, zawiera osiem szkiców autorstwa znanych badaczy modernizmu i problematyki europejskich regionów. Wszystkie te teksty – zarówno pisane z perspektywy ogólniejszej, jak i nakierowane na szczegółową analizę wybranych zjawisk literatury i kultury – ukazują różnorodność rozmaitych *języków modernizmu*, kształtujących się w naszym regionie od drugiej połowy XIX wieku (czy wręcz od początku tego stulecia) po okres międzywojenny i później. Padają tu ważne pytania, związane z kategoriami kanonu kultury i kulturowej wspólnoty, a także – propozycje badań nakierowanych na zjawiska dialogu międzykulturowego. Słowem-kluczem dla tych poszukiwań jest *tożsamość* w wymiarze indywidualnym i zbiorowym. Lokalne przygody nowoczesnego „człowieka faustycznego” z Europy Środkowo-Wschodniej układają się w palimpsestowy fresk, uwzględniający różne plany i warianty, eksponujący najważniejsze figury modernistycznej wyobraźni, takie jak prowincjonalna melancholia, trauma nieobecności czy nieprzynależności.

Wybierając teksty do tego działu, kierowaliśmy się kryterium ich *dostępności* w polskich przekładach oraz *różnorodności* prezentowanych w nich perspektyw metodologicznych. Otwierający drugą część numeru

przegląd filozoficzno-literacki – nr 1-2 (36) – 2013 s. 9–12

przekład tekstu Moritza Csákyego, jednego z najbardziej zasłużonych badaczy Europy Środkowej, uzupełnia lukę w polskim stanie badań – równie znaczącą, co ta, którą spowodowała nieobecność tekstów Jacquesa Le Ridera w chwili, gdy jego praca doktorska doczekała się już choćby portugalskiego i rosyjskiego przekładu¹. Co więcej, obydwaj badacze reprezentują przeciwstawne sobie spojrzenia na dziedzictwo regionu, które można by określić mianem postkolonialnego i postmodernistycznego. Tym bardziej więc inspirujące wydaje się zestawienie ich poglądów – tak samo jak przywołanie dwugłosu prac Michała Masłowskiego i Xaviera Galmiche’a. Dwugłos ten ilustruje zbyt słabo jeszcze znane w Polsce francuskie badania nad Europą Środkową, dotyczące analizy znaczenia dziedzictwa romantyzmu z jednej strony oraz komicznego wywrócenia na nice metafizycznych paradygmatów z drugiej². Artykuł Petra Málka ukazuje z kolei rzadkie w Czechach spojrzenie na „melancholijną awangardę” w twórczości pisarzy praskich, uwzględniające twórców tak niemiecko-, jak i czeskojęzycznych. Artykuł ten współbrzmi, jako przykład niezwykle dziś ważnego ponownego odkrywania „pisarzy w cieniu” (zgodnie ze sformułowaniem

¹ Wśród najważniejszych prac M. Csákyego warto wskazać: *Ideologie der Operette und Wiener Moderne. Ein kulturhistorischer Essay zur österreichischen Identität*, Wien-Köln-Weimar 1996, II wyd. 1998; *Pluralitäten, Religionen und kulturelle Codes*, (red.) *idem*, K. Zeyringer, Innsbruck (i in.) 2001; *Habsburg postcolonial. Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis*, (red.) *idem*, J. Feichtinger, U. Prutsch, Innsbruck (i in.) 2003; *Kultur – Identität – Differenz. Wien und Zentraleuropa in der Moderne*, (red.) *idem*, A. Kura, U. Tragatschnig, Innsbruck-Wien-München-Bozen 2004; *Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa*, Wien-Köln-Weimar 2010 oraz tom prac jego uczniów: *Schauplatz Kultur – Zentraleuropa: transdisziplinäre Annäherungen Moritz Csáky zum 70. Geburtstag gewidmet*, (red.) J. Feichtinger; E. Großegger, G. Marinelli-König, P. Stachel, H. Uhl, Innsbruck-Wien 2006.

Najważniejsze prace J. Le Ridera: *Le Cas Otto Weininger. Racines de l'antiféminisme et de l'antisémitisme*, Paris 1982; *Modernité viennoise et crises de l'identité* (1990), wyd. III Paris 2000 (przekłady: niemiecki, angielski, portugalski, rumuński, rosyjski); *La Mitteleuropa*, wyd. II, Paris 1996 (liczne przekłady); *Nietzsche en France, de la fin du XIXe siècle au temps présent*, Paris 1999; *Journaux intimes viennois*, Paris 2000; *L'Allemagne au temps du réalisme. De l'espoir au désenchantement (1848-1890)*, Paris 2008.

² Najważniejsze prace M. Masłowskiego: *L'Europe du milieu* (1989), (red.) M. Masłowski, C. Delsol, J. Nowicki, A. Kurc, Nancy 1991; *Identité(s) de l'Europe centrale*, (red.) M. Masłowski, Paris 1995; *Histoire des idées politiques de l'Europe centrale*, (red.) C. Delsol, M. Masłowski, Paris 1998; *Mythes et symboles politiques en Europe centrale*, (red.) *idem*, C. Delsol, J. Nowicki, Paris 2000. Najważniejsze prace X. Galmiche’a: *Bohumil Hrabal, palabres et existence*, Paris 2002; *Littérature et beaux-arts dans les Pays tchèques de la fin de siècle aux avant-gardes*, (red.) *idem*, M. Theinhardt, Revue d'Études slaves”, t. LXXIV, Paris 2002-2003; *Villes multiculturelles en Europe centrale*, (red.) *idem*, D. Bechtel; Paris 2008; *Karel Hynek Mácha, Pèlerin et brigand de Bohême*, Carouge-Genève 2007; *Le Bibliothécaire de Dieu, L'œuvre de Vladimír Holan (1905-1980)*, Paris 2009 (przekład czeski 2012); *Baroque en Bohême*, (red.) *idem*, M.-E. Ducreux, M. Petráš, V. Vlnas, Lille 2009.

Jaroslava Meda³), z tekstem Clary Royer, która jako pierwsza podjęła się analizy dorobku pokolenia pisarzy żydowsko(-)węgierskich współczesnego Kafce czy Weinerowi. Klamrę, z perspektywy badań nad Europą Środkowo-Wschodnią, domykają propozycje Mayhill Fowler oraz Rity Tütlytë, znów pisane z przeciwstawnych sobie pozycji metodologicznych, ukazujące jednak możliwe drogi wpisania dziedzictwa dawnych kresów Rzeczypospolitej w szerszy obraz dziedzictwa kultury regionu⁴.

W części III pt. *Próby* zebraliśmy propozycje własne, pochodzące głównie z kręgu autorów związanych z Pracownią Literatury Modernizmu Europy Środkowo-Wschodniej Instytutu Literatury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Pokazujemy w nich różne możliwości uprawiania kulturowej historii literatury, skupionej na doświadczeniach związanych z tą szczególną przestrzenią i fundującymi jej specyfikę ośrodkami. Przedmiotem zainteresowania autorów tej części są także badania nad kulturą modernizmu rozwijające się w naszym regionie.

Choć część zebranych artykułów dotyczy przede wszystkim Europy Środkowej czy Centralnej, to w pozostałych posłużono się szerszą kategorią Europy Środkowo-Wschodniej. Zamiarem wszystkich autorów jest przyjrzenie się przestrzeni kulturowej nierzadko dotąd marginalizowanej w badaniach nad modernizmem. Interesują nas modernistyczne peryferia i marginesy, których nie odnajdziemy np. w monumentalnych albumach poświęconych sztuce europejskiej secesji, wydawanych w krajach uznawanych i uznających się za kulturowe centrum. Interesują nas wielojęzyczność i wieloperspektywiczność tekstu regionu, zmieniające nieustannie postać przestrzeni środka, przestrzeni „pomiędzy”.

Karl-Markus Gauss, zadając pytanie, „gdzie naprawdę czujemy się jak w domu?”, pisze o charakterystycznej dla współczesności europejskiej amnezji jako bezpośrednim skutku procesów integracji i globalizacji kulturowej. Nie sposób nie przyznać racji wskazywanemu przezeń paradoksalnemu rozpoznaniu: „Europa cieszyła się bez wątpienia większym poważaniem Europejczyków w czasach, gdy kontynent przecinała jeszcze żelazna kurtyna; dziś, w epoce możliwości, utraciliśmy zainteresowanie samymi sobą, naszymi najbliższymi i dalszymi sąsiadami”⁵. Ta utrata zbiorowej pamięci jest jednym z największych zagrożeń współczesności – i łączy się z zadaniem lub wręcz obowiązkiem rekonstrukcji. Bo, jak trafnie stwierdza Gauss, Europa jako całość przegra, jeśli utraci pamięć zbiorową

³ J. Med, *Spisovatelé ve stínu* (1993), Praha 2004.

⁴ *Nota bene*, wobec częstego braku polskich tłumaczeń niektórych z omawianych tekstów zdecydowano się, gdzie było to możliwe, podać w przypisie również cytaty w języku oryginału.

⁵ K.M. Gauss, *Gdzie naprawdę czujemy się jak w domu*, przeł. K. Kończal, „Gazeta Wyborcza”, 16-17.01.2010, s. 24. Zob. *idem*, *Umierający Europejczycy*, Wołowiec 2006.

i świadomość źródeł własnej tożsamości. W tej walce o powrót pamięci istotne znaczenie ma na pewno refleksja o korzeniach nowoczesności i rytmie jej przemian w Europie Środkowo-Wschodniej.

Nasze najserdeczniejsze podziękowania kierujemy do wszystkich autorów, przede wszystkim za udostępnienie tekstów dotąd niepublikowanych oraz praw do polskich przekładów. Szczególne wyrazy wdzięczności należą się Marii Brylińskiej oraz Stanisławowi Gromadzkiemu, redaktorowi naczelnemu „Przeglądu Filozoficzno-Literackiego”, za wsparcie w pracach redakcyjnych.